

Музейні реліквії

ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО МУЗЕЮ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО

МЕТРАК ЛЕГЕНДА СХОДУ

Oriental art has deep traditions with specific variations of kinds and forms. Eastern masters created wonderful samples of architecture, painting and sculpture, items of decorative applied art that were widely spread all around the world during centuries. Samples of oriental weapon are also known for their original character.

Spear is a kind of weapon which attended person starting from the Paleolithic Age. Classic spear is a sharpened head made of stone, bone or metal, fixed on the long shaft. Inversely to European countries, oriental spears were rather spread kind of weapon till the late 19th c., especially in India and Persia.

There are three steel curly spearheads of the second half of the 18th – 19th cc. that originates from Indo-Persian Region among oriental weapon in the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum collection. In weapon studying literature such items are defined as Persian mezraq spears of the Qajar Dynasty period (since 1790s). Persians were considered as good in making cold weapon of highest quality with rich ornamentation.

It is probable that mezraq spearheads came to the museum as most of oriental weapon from Poltava collector and philanthropist Pavlo Pavlovych Bobrovskyi (1860–1945). For work-related reasons, Pavlo Bobrovskyi traveled abroad for many times. He was so enthusiastic about faraway countries and wanted to share his impressions with fellow countrymen.

In some sources mezraq spearheads are called combat earthforks, points that were effective for hitting the enemy and picking his weapon in close fighting. Spears with sharp points became new stage of spears evolution with new elements and higher functionality.

Though such spears were used not only for fighting. If spearheads were decorated with gilding, it could be used by guardians of famous people as ceremonial equipment.

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського

Роман ПРОХВАТИЛО

МЕЗРАК ЛЕГЕНДА СХОДУ

Харків – Полтава
ТОВ «Майдан»
2024

Друкується за рішенням Вченої Ради
Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського
(протокол № 4 від 05.08. 2024 р.)

Прохватіло Р. Мезрак – легенда Сходу. ПКМ імені Василя Кричевського.
П 84 Харків, Полтава: ТОВ «Майдан», 2024. 12 с. : іл. (Музейні реліквії, вип. 4).

Prokhvatilo R. Mezraq – Oriental Legend. The Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum. Kharkiv, Poltava: «Maidan LLC», 2024. 12 p.: ill. (Museum relics, issue 4).

У виданні йдеться про наконечники східних списів мезрак другої половини XVIII–XIX ст. із колекційної збірки зброї Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, історію виникнення та розвитку цього виду холодної зброї.

An issue is dedicated to oriental spearheads called «mezraq» of the 18th – second half of the 19th cc. from the Vasyl Krychevsky Poltava Local Lore Museum weapon collection, history of this kind of cold weapon forming and development.

© Прохватіло Р., 2024.

© ПКМ імені Василя Кричевського, 2024.

© ТОВ «Майдан», 2024.

Мистецтво Сходу має глибокі художні традиції, відрізняється розмаїттям і своєрідністю форм. Східні майстри протягом століть створювали чудові пам'ятки архітектури, живопису та скульптури, вироби прикладного мистецтва, які отримали широке визнання в усьому світі. Відомі своєю самобутністю і зразки зброярського мистецтва Сходу.

Спис – різновид зброї, що супроводжував людину, починаючи від доби палеоліту. Ймовірно, що першим списом, був дерев'яний стрижень з обпаленим вістряем. Класичний спис – це загострений наконечник, виготовлений із каменю, кістки або металу, закріплений на довому держаку.

На відміну від країн Європи, спис на Сході, зокрема в Індії та Персії, залишався поширеним видом зброї до кінця XIX ст. Довжина списів варіювала від 2 до 4,5 метрів, але типовим був розмір 2–3 метри. Більшість наконечників східних списів закріплювались на держаках за допомогою твужки.

Внаслідок тісних зв'язків між Індією та Персією окремі наконечники списів, виготовлені у цих країнах, аналогічні за формою і відрізнялися виключно декором. Персія значно впливала на творчість зброярів інших країн. Персів вважали кращими у виготовленні високоякісної холодної зброї, що мала розкішне оздоблення. Для декорування зброї східні майстри застосовували різні способи художньої обробки металу – гравіювання, інкрустацію золотом і сріблом. Орнамент на східній зброї органічно поєднувався із формою предмета. В основі цього процесу – тисячолітній досвід багатьох поколінь зброярів.

Серед зразків східної зброї у колекційній збірці Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського є три сталеві хвилясті наконечники списів мезрак другої половини XVIII–XIX ст., котрі походять із Індо-Перського регіону.

Наконечник списа мезрак (ПКМВК 3563, 36 289) довжиною 557 мм. Складається з конічної втулки та широкої фігурної основи, розділеної на два хвилясті зубці (клинки), що розходяться догори у різні боки. Основа прикрашена рельєфним рослинно-геометричним орнаментом.

*Наконечник
списа мезрак. Индо-
Перський регіон. Друга
половина XVIII – XIX ст.
ПКМВК 3563, 36 289.
Mezraq spearhead. Indo-
Persian Region. The second
half of the 18th – 19th cc.
PKMVK 3563, Zb 289.*

*Рельєфний рослинно-геометричний
орнамент на фігурній основі
наконечника. Фрагмент.
Relief floral geometric pattern at curly base
of spearhead. Fragment*

*Рельєфний рослинний
орнамент на фігурній
основі наконечника.
Фрагмент.
Relief floral pattern
at curly base of spear-
head. Fragment.*

*Наконечник списа мезрак. Індो-Перський регіон.
Друга половина XVIII–XIX ст. ПКМВК 3564, Зб 290.
Mezraq spearhead. Indo-Persian Region. The second half
of the 18th – 19th cc. PKMVK 3564, Zb 290.*

Наконечник списа мезрак (ПКМВК 3564, Зб 290) довжиною 562 мм. Також із конічною втулкою та широкією фігурною основою, розділеною на два хвилясті зубці, що розходяться догори у різні боки. Основа декорована рельєфним рослинним орнаментом. На втулці візерунок, виконаний у традиційній східній техніці насічки золотом.

Наконечник списа мезрак (ПКМВК 3565, 36 291) має довжину 551 мм. Складається з конічної втулки та широкого тризуба. Центральний зубець – прямий, бічні – хвилясті. Оздоблений орнаментом із рослинни-ми та зооморфними елементами.

*Рельєфні рослинні та зооморфні елементи на наконечнику. Фрагмент.
Relief floral and animalistic pattern at spearhead. Fragment*

*Наконечник списа мезрак. Індो-Перський регіон.
Друга половина XVIII – XIX ст.
ПКМВК 3565, 36 291.
Mezraq spearhead. Indo-Persian Region. The second
half of the 18th – 19th cc. PKMVK 3565, Zb 291.*

*Принц Каджарської династії Аббас-Мірза (1789–1833).
Abbas Mirza (1789–1833), prince of Qajar Dynasty.*

У літературі подібні предмети озброєння атрибутуються як перські списи мезрак періоду династії Каджарів (початок правління з 90-х рр. XVIII ст.). Перська армія була побудована за феодальним принципом: шах під час походу скликав васалів, які надавали свої війська у розпорядження сюзерена. Перське військо було менш мобільним, аніж європейські армії того часу, внаслідок відсутності ефективного інтендантського забезпечення. Реорганізувати перську армію за європейським зразком протягом першої чверті XIX ст. намагався принц Каджарської династії Аббас-Мірза (1789–1833).

Наконечники списів належать до колекційної збірки, що є частково депаспортизованою. Окремі відомості про ці предмети містяться в акті обстеження колекції зброї від 22.02.1939 р. Полтавського державного музею імені В. Г. Короленка (назва Полтавського краєзнавчого музею у 1935–1941 рр.). Наконечники списів були включені до розділу про війну з Іраном 1826–1828 рр. Знаходимо зазначені наконечники також у списках реєвакуйованої зброї після закінчення Другої світової війни (1939–1945).

Ймовірно, що наконечники списів мезрак, як і більшість зразків східної зброї, надійшли до музею від полтавського колекціонера і мецената Павла Павловича Бобровського (1860–1945).

Павло Павлович багато років віддав військовій службі, пройшовши шлях від унтер-офіцера до підполковника артилерії, і був звільнений у відставку в чині полковника з мундиром і пенсією. У

Колекціонер і меценат Павло Павлович Бобровський (1860–1945). Фото 1900 р.

Collector and philanthropist Pavlo Pavlovych Boborovskyi (1860–1945). Photo of 1900

службових справах неодноразово бував за кордоном. Захоплений мандрями по країнах, розташованих за тисячі кілометрів від рідної Полтави, він прагнув поділитися своїми враженнями із земляками.

Протягом 1903–1915 рр. П. П. Бобровський передав до земського Природничо-історичного музею більше 2700 предметів археології і нумізматики, мистецтва та етнографії, зібраних під час подорожей до Єгипту, Італії, Греції, країн Близького і Далекого Сходу. У 1917 р. Павло Павлович Бобровський подарував музею добірку речей зі своєї власної колекції східної зброї, яку вважали доволі представницькою.

Передані списи мезрак в окремих джерелах називаються бойовими вилами, багатозубця-

ми, що були ефективними для ураження супротивника та захоплення його зброї у ближньому бою.

Багатозубець – різновид холодної зброї, бойова частина якої складається із кількох зубців (клинків). Багатозубці з ріжучими вістрями стали новим етапом еволюції списів, надавши їм більше вражаючих елементів, більше функціональності. Центральне вістря, зазвичай, було довшим від бічних і здійснювало основне ураження супротивника. Також і бічні клинки завдавали чисельних поранень. Бічні вістря набували різноманітних форм, від чого залежало їх застосування.

Проте, не завжди списи-багатозубці використовувались як бойова зброя. Якщо поверхня наконечників списів оздоблювалась рельєфним орнаментом із позолотою, то така зброя цілком могла належати охоронцям знатних персон і виконувати парадно-церемоніальні функції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Акт обстеження колекції зброї від 22.02.1939. Чорнові матеріали про колекцію зброї Полтавського краєзнавчого музею. Робочий архів науково-дослідного відділу фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Арк. 1–33.

Анисимова М. Знакомство с Востоком. Выставка «Оружие Востока XVI – XIX вв.» в Военно-историческом музее артиллерии, инженерных войск и войск связи. Калашников: Оружие, боеприпасы, снаряжение. СПб., 2012. № 4. С. 72–77.

Ашурков Т. Суспільно-політичне становище Ірану на зламі XVIII – XIX ст. Історичний архів. Наукові студії: збірник наукових праць. Миколаїв, 2013. Вип. 10. С. 10–15.

Козленко А., Волков В. Холодное оружие мира. М., 2018. 304 с.

Опис зброї, реєвакуйованої з м. Уфа. Чорнові матеріали про колекцію зброї Полтавського краєзнавчого музею. Робочий архів науково-дослідного відділу фондів Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Арк. 34 – 42.

Попенко В. Н. Холодное оружие Востока и Запада. М., 1992. 214 с.

Попенко В. Н. Холодное оружие: энциклопедический словарь: А-Я. М., 2005. 474 с.

Сиваченко Е. Сталь и Золото: Восточное оружие из собрания Feldman Family Museum = Steel and Gold: Eastern Weapons from the Feldman Family Museum Collection. Киев, 2019. С. 266–267.

Супруненко О. Б. Павло Бобровський. Колекціонер, меценат, фундатор народознавчого зібрання у Полтаві. ПНПУ імені В. Г. Короленка; ПКМ імені Василя Кричевського. Харків; Полтава: ТОВ «Майдан», 2024. 150 с.

Шлайфер В., Волох А. Полет копьа через тысячелетия. Клинок. Киев, 2007. № 1. С. 28–35.

Эгертон Э. Индийское и восточное оружие. От державы Маурьев до империи Великих Моголов [пер. с англ. И. А. Емеца]. М., 2007. 294 с.

Khorasani M. M. Arms and Armor from Iran: The Bronze Age to the End of the Qajar Period. Manouchehr Moshtagh Khorasani. Tübingen: Legat Verlag, 2006. 776 p.

Hermann Historica ohg München 64. Auktion. Alte Waffen, Jagdliches, Kunsthandwerk. 24–25. April 2012. 528 s.

Науково-популярне видання

Роман Прохватило

МЕЗРАК ЛЕГЕНДА СХОДУ

Музейні реліквії, вип. 4.

На обкладинці:

- 1 с. – наконечники списів мезрак другої половини XVIII–XIX ст.
із колекційної збірки Полтавського краєзнавчого музею
імені Василя Кричевського;
4 с. – принц Каджарської династії Аббас-Мірза (1789–1833).

Оригінал-макет підготовлено

у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського.

Дизайн і комп'ютерна верстка Наталії Васильєвої

Фото Сергія Харченка

Переклад на англійську мову Наталії Кондратенко

Здано в набір 20.08.2024. Підписано до друку 30.08.2024.

Формат 60 × 84/16. Папір офсетний, крейдяний. Друк офсетний.

Ум. друк арк. 0,8. Наклад 300 прим. (1 запуск – 50 прим.).

Зам. № 04/2024.

Виготівник: ТОВ «Майдан»

61002, Харків, вул. Чернишевська, 59

Тел.: (057) 700-37-30

E-mail: maydan.stozhuk@gmail.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 1002 від 31.07.2002 р.

سید و ابرازان سپاه لاری
می کرد تیره بر آبگشند
می ناکت با خون بر آید

باید دمان تا بد طلب سپاه
از شکیبیا خور بر آمد رکوه

سواران ایران و توران کوه

ز اسبان مردان همه زنی کوه
دندان بازمانده ز باک کوه

